

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-10>

АНАЛІЗ ІДЕНТИЧНОСТІ З ПОГЛЯДУ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Михайло Жилін

*Одеський національний морський університет,
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, Україна, 65029
e-mail: zhylin.mykhailo@gmail.com*

Існування великої кількості понять тотожності є фундаментальною частиною сучасної психологічної теорії. Вивчення цього явища пов'язане з розвитком різноманітних психологічних напрямів і шкіл. Це призводить до великої кількості концепцій ідентичності, які передбачають різні схеми та механізми її формування. З одного боку, це може дати різні погляди на цю тему, з іншого – ця термінологічна плутанина може стати причиною кризи психології як науки.

У статті на основі аналізу наукової літератури, присвяченої дослідженню процесів формування та розвитку ідентичності, зроблено висновок, що основний фундаментальний внесок у вивчення цих питань був зроблений у рамках індивідуалістичної психології та соціальної психології.

Також визначено, що основи наукового розроблення концепції ідентичності були започатковані психологами психоаналітичної галузі. Теорії цього напрямку психології використовували основні потреби людини як джерело ідентичності, що розглядається як захисний механізм, який служить захистом від соціального тиску. Однак ця група теорій часто пропускала подальшу взаємодію ідентичності людини з оточуючими соціальними групами.

Цей аспект розвитку ідентичності був описаний соціальною психологією. У рамках низки концептів цього напрямку психології було припущено, що, крім особистої ідентичності, людина розвиває соціальну, яка формується на основі вступу індивіда в різні групи. Однак такий поділ ідентичності на зовнішню і внутрішню частини призводить до того, що під час аналізу особистості можна створити картини, які не дають цілісного уявлення про предмет ідентичності.

У статті розглянуто проблему формування ідентичності в парадигмах індивідуалістичної та соціальної психології. Окреслено особливості описаних теорій ідентичності та зосереджено увагу на недоліках розглянутих теорій. На підставі проведеного теоретичного аналізу надано авторський підхід до об'єктивної ідентичності в її істинному та сплутаному видах.

Ключові слова: ідентичність, соціальна ідентичність, індивідуалістична психологія, психоаналіз, соціальна психологія.

Постановка проблеми. Велика кількість концепцій ідентичності є фундаментальною частиною сучасної психологічної теорії. Вивчення цього питання пов'язане з розвитком конкретних шкіл наукової думки. Це зумовлює велику кількість концепцій ідентичності, які передбачають різні схеми і механізми її формування.

Аналіз останніх досліджень. На основі аналізу наукової літератури, присвяченої дослідженню процесів формування та розвитку ідентичності, можливо зробити висновок, що основний внесок у вивчення цих питань було зроблено в рамках індивідуалістичної психології та соціальної психології. Загальноприйнятим є те, що феномен ідентичності є одним із найбільш значущих у функціонуванні особистості як на індивідуальному рівні, так і на соціальному.

Питаннями ідентичності займалися такі психологи: З. Фрейд, Ж. Лакан, Е. Фромм, Е. Еріксон, Ж. Міллер, М. Кляйн, Дж. Тешфілд, Дж. Тернер, Ж. Гілес. Серед вітчизняних учених цю проблематику розробляли І.С. Кон, Г.М. Андреева, В.С. Агеєв, В.А. Ядов.

Метою статті є теоретичний аналіз різних теорій ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Значну увагу концепції ідентичності спочатку було приділено в індивідуалістичній парадигмі. Вперше механізми й особливості ідентичності було розглянуто в психоаналітичній концепції австрійського психолога З. Фрейда. Свою концепцію ідентичності він виклав у роботі «Психологія мас і аналіз людського «Я». Цю книгу присвячено дослідженню соціальних явищ із погляду психоаналізу. Фрейд цікавила поведінка натовпу, особливості масової поведінки. У даній роботі розглянуто вплив масових соціальних явищ на особистість.

Фрейд пов'язує феномен ідентичності з ідентифікацією і з Едіповою ситуацією. У роботі він говорить так: «Ідентичність відома психоаналізу як перший прояв емоційного зв'язку з іншою особою» [4, с. 53]. Проявом цього зв'язку, на думку Фрейда, є бажання хлопчика бути таким, як його батько, прагненням стати на нього схожим у всьому, ідентифікуватися з ним. Дитина ідеалізує батька, бачить у ньому зразок для наслідування. Іншими словами, син робить спроби ідентифікації себе з батьком, відчуває свій зв'язок із ним і намагається його посилити. Водночас дитина ідентифікує себе і з матір'ю. На основі цього З. Фрейд виділяє два види ідентифікації: захисну (вона виникає через страх покарання за агресивні прагнення і потяги) і розвиваючу (виникає несвідомо, проявляється в отождоженні себе з іншою особою через страху втрати його любові).

Фрейд уважав, що багато дій, спрямованих на ідентифікацію, містять елементи як безпосереднього прийняття того, що викликає позитивний емоційний відгук, так і захисного уподібнення того, що є страшним. Це пояснює чисто емоційний характер явища ідентифікації, оскільки, «по-перше, ідентифікація являє собою початкову форму емоційного зв'язку з об'єктом, по-друге, регресивним шляхом, як би інтоєкцією об'єкта в «Я», вона стає заміною лібідінозного об'єктного зв'язку, і, по-третє, вона може виникнути за кожної поміченої спільності з особою, що не є об'єктом сексуальних первинних позивів» [4, с. 57].

Таким чином, З. Фрейд виводить концепт ідентичності як явище, що розвивається на основі послідовних ідентифікацій. Дане розуміння ідентичності дає можливість пояснення як механізмів розвитку особистості, так і розуміння динаміки взаємодій людини в соціальному середовищі. Однак цю теорію ідентичності не можна назвати повною і вичерпною, тому що у цих роздумах фактично не будуть розглянуті інші чинники соціальних взаємодій. Окрім цього, даний концепт було засновано на результатах спостережень, так чи інакше пов'язаних із психопатологією. Висновки, зроблені на специфічних випадках, були перенесені на більш широке коло психологічної норми, що є порушенням принципів психологічної індукції.

Розглянемо концепцію ідентичності іншого представника школи психоаналізу – Жака Лакана. Він уважав себе послідовником Фрейда, проте багато в чому відійшов від класичної психоаналітичної парадигми. Ж. Лакан створив концепцію елементарних реєстрів, які визначають виміри людського існування.

Якщо уявити концепцію Лакана [2, с. 272] «Уявне», «Символічне» і «Реальне» як етапи розвитку особистості, то на стадії «Уявне» відбувається усвідомлення того, що таке соціальне як таке. Це усвідомлення формується завдяки співвідношенню власного «Я» з «Іншим». Цим «Іншим» зазвичай виступає один із батьків. Лакан визначає ідентифікацію як фундаментальний психологічний процес. «Уявне» Лакана – це універсальний вимірювач образів, свідомих і несвідомих, сприйнятих або лише уявних. «Уявне» Лакана є психічною структурою, базовою опорою якої є образ власного «Я», конструється за образом і подобою «Іншого». Одна з базових стадій формування цього образу – стадія «Дзеркало», що являє собою розвиток здатності розпізнавати своє відображення у дзеркалі як себе.

На даному етапі відбувається конструювання та інтеграція власного образу в «Уявному», що є основою для подальшого розвитку самоідентифікації і формування власної ідентичності. У даному разі енергетичною основою формування Его стає фантазія про розчленоване тіло.

Лакан розвивав свої ідеї про цю фантазію у нерозривному зв'язку з вивченням концепту параної в роботах Мелані Кляйн [12, с. 31]. Описана Кляйн регресивна фантазмагорія про існування певного образу, яка знаходиться в психіці клієнта і намагається розділити її на частини [9, с. 136], була для Лакана процесом динамічного розвитку від образу розчленованого тіла до уявлення про захист у вигляді відчуженої ідентичності до «Я» як ідентифікації «Іншого» [11, с. 4]. І тут ми можемо говорити про захисні форми ідентифікації, тобто про уявлення про «Іншого» як про самого себе.

На стадії «Символічне» за Лаканом відбувається визначення заборон і рамок дозволеного. Даний процес розвивається на основі ідентифікації з фігурою батька. Саме на цьому етапі відбувається входження в поле культурного і соціального, усвідомлюється психологічний та емоційний зв'язок з оточуючими. Багато в чому символічне Лакана – еквівалент «культурного порядку» Клода Леві-Стросса. У багатьох своїх роботах, у тому числі в «Структурній антропології», Леві-Стросс розглядає норми і правила як найважливіші елементи культури. І тут простежується явний зв'язок між культурним порядком Леві-Стросса і концептом Лакана, який він називає «Ім'я Батька», тобто з культуральним, із тими правилами і нормами, які передаються дитині батьком за допомогою ідентифікації. Лакан, таким чином, цілком приймає антропологічну передумову Клода Леві-Стросса, де людина визначена як «тварина символічна» і що «самоопис суспільства за допомогою символів є невід'ємною частиною соціальної реальності» [11, с. 4].

Лаканівський концепт «Реального» можливо уявити як стадію, на якій людина виділяє ті риси культури і соціуму, з якими він себе ототожнює, тобто розуміє і сприймає себе як частину будь-якого співтовариства, але при цьому усвідомлює свою власну індивідуальність, осягає те, що відрізняє його від цієї системи та від інших її представників.

На основі зробленого дослідження концептів «Реального», «Уявного» і «Символічного» Ж. Лакана ми можемо зробити висновок, що ідентифікація, згідно з його уявленнями, має безперервний характер, протікає природним чином, переходячи з одного стану в інший у міру накопичення соціокультурного досвіду і формування особистості. Згідно з Лаканом, ідентичність починає формуватися в ранньому дитинстві, еволюціонує зі свого роду примітивних форм (співвіднесення себе із сильною фігурою одного з батьків) до глобального (усвідомлення своєї приналежності до певного соціального й культурного організму), і відбувається це за допомогою символізації та символічного. Процес ідентифікації пронизує все життя людини, що говорить про його виняткову важливість у формуванні особистості.

У рамках розгляду індивідуалістичної парадигми важливо торкнутися роботи Еріха Фромма. Свій підхід до проблеми ідентичності він розробив у рамках теорії екзистенціальних потреб. Дана теорія викладена ним у роботі «Здорове суспільство», вперше виданої в 1955 році. На думку Фромма, психічно здорову людину відрізняє від душевнохворої наявність екзистенціальних потреб. Їх він виділив п'ять: потреба в спілкуванні, потреба в творчості, потреба у вкоріненості, потреба в пізнанні, потреба в ідентичності.

Зупинимося докладніше на останній із них. Дана потреба впливає зі страху перед навколишнім світом, в якому людина є самотньою та забутою. Щоб не загубитися у цих почуттях, особистість змушена знайти якийсь орієнтир, якусь точку опори, яка дала б змогу відчутти свою спорідненість з яким-небудь інститутом або іншою особистістю. Людина потребує ототожнення себе з чим-небудь, що вважає прийнятним та близьким. При цьому необхідно відчувати свою індивідуальність, тобто розуміти, за якими ознаками

людина буде співвідносити себе з чим-небудь або ким-небудь. Так, людина співвідносить себе із соціальними інститутами, з певною культурою, з набором соціальних ролей.

Однак, на думку Фромма, ідентичність часто виявляється помилковою. Людина може відчувати потребу співвідносити себе з натовпом, який, навпаки, як би розчиняє його індивідуальні риси в собі, що дає лише ілюзію індивідуальності. «Для більшості людей індивідуалізм виявляється лише фасадом, за яким ховається нездатність досягти індивідуального почуття самототожності» [7, с. 75]. Окрім того, не виключена можливість і помилкової ідентифікації, коли людина співвідносить себе з тим, що є для неї чужим.

Важливо зазначити, що Еріх Фромм, як і всі розглянуті вище автори, не розробляв теорії ідентичності як такої. У всіх цих роботах ідентичність скоріше була концептом, який пояснював ті чи інші феномени, що стосувалися зовсім інших теорій.

Безпосередньо першою теорією ідентичності була теорія Еріка Еріксона, представника американського неофрейдизму. Він уважав, що ідентичність формується в процесі соціальної взаємодії з перших днів життя людини. У дитини формується уявлення про цілісність і стійкість самого себе в процесі контактів з іншими людьми. У підсумку можна сказати, що результатом ідентичності на ранніх етапах розвитку людини є поява відчуття самототожності в часі і визначення себе оточуючими.

Важливо визначити, що в психоаналізі центральне місце займає індивідуальність. Життєдіяльність скоріше визначається динамікою несвідомих процесів, аніж особливостями соціальних взаємодій. І якщо соціальне і потрапляє в зону уваги, то воно розглядається скоріше з погляду протистояння соціального тиску та індивідуальних потреб, суть яких усе одно знаходиться в індивідуальному несвідомому. Однак у роботах Е. Еріксона значну увагу приділено психосоціальній ідентичності, яку він розглядає не лише як особистісний, а й соціально-культурний феномен. На думку Еріксона, ідентичність – це «тотожність людини самій собі» [8, с. 11]. Цим він розділяє одне від одного поняття «ідентичність» та «ідентифікація». Дані терміни, на його думку, вступають у відносини «процес – результат», тобто ідентифікація – це психологічний механізм, а ідентичність – це результат уподібнення.

Велику увагу Еріксон приділяв питанню впливу соціального оточення на особистість і характеристик конкретно-історичної епохи на ідентифікацію. Однією з основних рис, що сприяють розвитку ідентичності, є поняття життєвого циклу. На думку Еріксона, розвиток людини, а отже, і його ідентичності, триває протягом усього життя, а не лише в перші її роки, як уважав Фрейд.

Ця модель ґрунтувалася на епігенетичному принципі, взятому з ембріології: кожний етап розвитку містить моменти, які є вирішальними для подальшої еволюції [8]. У кожній стадії є період кризи, під час якого відбувається формування її сильних сторін і здібностей. Під кризою Еріксон має на увазі особливі моменти в людському житті – «моменти вибору між прогресом і регресом, інтеграцією і відставанням» [8]. Так само можуть виникнути й психологічні травми, які руйнують крихкий баланс сил пройдених стадій і призведуть до неминучої регресії та руйнування поточної ідентичності. Учений виділив такі аспекти ідентичності:

1. Індивідуальність – свідоме відчуття власної індивідуальності і власного окремого існування.
2. Тотожність і цілісність – відчуття внутрішньої тотожності, безперервності між тим, чим людина була в минулому й чим може стати в майбутньому; відчуття того, що життя має узгодженість і сенс.
3. Єдність і синтез – відчуття внутрішньої гармонії й єдності, синтез образів себе і дитячих ідентифікацій в осмислене ціле, яке народжує відчуття гармонії.

4. Соціальна солідарність – відчуття внутрішньої солідарності з ідеалами суспільства і підгруп у ньому, відчуття того, що власна ідентичність має сенс для значущих для даної людини осіб і що вона відповідає їхнім очікуванням і сприйняттю [8].

Еріксон присвятив свою роботу дослідженню життєвого циклу людини і виділив у ньому вісім етапів, кожен з яких супроводжується кризою ідентичності:

1. Дитинство. Конфлікт між довірою і недовірою.
2. Раннє дитинство (1–3 роки). Автономія/сумнів.
3. Вік гри (3–6 років). Ініціативність/вина.
4. Шкільний вік (6–12 років). Компетентність/неповноцінність.
5. Юність (12–19 років). Его-ідентичність/рольова сплутаність.
6. Молодість (20–25 років). Досягнення близькості/ізоляція.
7. Зрілість (26–64 роки). Продуктивність/інертність.
8. Старість (65 – смерть). Цілісність Его/відчай.

Якщо конфлікт вирішується конструктивно, то ідентичність набуває нових адаптивних рис, якщо ж криза набуває значущого негативного компонента, то можливі негативні наслідки для розвитку ідентичності. У такому разі криза багато в чому так і залишається невирішеною, що може призводити до різних проблемних моментів у формуванні розвитку і функціонуванні ідентичності.

Таким чином, поняття ідентичності значно ширше поняття ідентифікації. Якби ці два поняття збігалися, то риси людини, її ідентичність були б точною копією ідентичності його батьків, оскільки вони були б запозичені з вихідних зразків. А цього в реальності не відбувається, людина вбирає в себе масу рис різних людей. У світлі цього можна було б уявити ідентичність як результат і сукупність цілої низки ідентифікацій, як у концепції Лакана, котрий інтерпретує ідентичність як низку ідентифікацій. Однак людина може переймати певні риси інших людей, навіть не ідентифікуючись із ними, що може відбуватися під час входження у соціальні групи, коли жоден зі значущих учасників не викликає в індивіда прагнення до особистісної ідентифікації, можуть перейматися інші риси, що належать цій групі. На цьому ґрунтується розгляд ідентичності як усвідомленої частини Я. Тобто Я – це відображення оцінки інших.

Ідентичність не може сформуватися без контактів із соціумом. Соціально-психологічна традиція бачить розгляд проблеми ідентичності через осмислення належності індивіда до певної соціальної групи, яка має емоційне значення для індивіда [14, с. 66].

У рамках соціальної психології також немає єдиного погляду на формування і розвиток феномена ідентичності. Проблема цілісного аналізу структури соціальної ідентичності залишається слабо розробленою. М.Р. Бітянова у своїх роботах розуміє соціальну ідентичність як результат процесу самоідентифікації індивіда з різними соціальними категоріями. Соціальна ідентичність являє собою вирішальний елемент у визначенні стратегій поведінки людини у соціумі [1].

Розвиток теоретичного осмислення концепту соціальної ідентичності пов'язаний із роботами соціолога А. Тешфела. Він припустив, що процес визначення індивідом власного місця в структурі соціуму заснований на суб'єктивному визначенні себе в рамках певної соціальної групи. Під час безпосередньої взаємодії з іншими групами людина може проявляти динамічність у рамках тих груп, до яких вона себе відносить. Таким чином, у різних ситуаціях одна і та ж людина може діяти або як особистість, або як член групи.

Цей процес реалізується за допомогою низки простих етапів:

1. Етап соціальної категоризації (на якому здійснюється когнітивний аналіз власного соціального оточення і поділ його на різні групи).
2. Етап соціальної ідентифікації (що здійснюється через порівняння себе з групою, в яку умовно поміщує себе індивід).

3. Етап соціальної ідентичності (завершення формування власної приналежності до вибраної соціальної групи) [1, с. 287].

Залежно від актуальної ситуації соціальна поведінка особи може варіюватися від рівня тільки в міжособистісних відносинах до рівня участі виключно у відносинах усередині групи. Безумовно, здебільшого поведінка індивіда визначається комбінацією цих двох рівнів.

Послідовник Тежфела Дж. Тернер також уважав, що, оскільки людина належить до кількох соціальних груп, у конкретній соціальній ситуації вона може змінювати власну лінію поведінки згідно з різними соціальними чинниками. Для того щоб певна соціальна ідентичність стала домінуючою, необхідно не тільки, щоб міжгрупові відмінності були більше, ніж внутрішньогрупові (принцип метаконтрасту), а й об'єктивні відмінності між групами повинні збігатися з очікуваними стереотипізованими характеристиками цих груп (принцип нормативної відповідності).

Таким чином, можна припустити, що якщо соціальні, політичні, професійні групи зазнають будь-яких змін, то й ідентичність людини повинна змінитися разом із нею. При цьому залишаться відкритими питання про те, які зміни є первинними, а які вторинними. З одного боку, логічно припустити, що зміни, які відбуваються в учасниках групи, призводять до змін у самій групі, а з іншого – зміни характеристик групи змінюють ідентичність її представників. Однак така адаптація може відбуватися не завжди. Деякі люди не можуть або не хочуть корегувати свою ідентичність відповідно до змін у соціальних групах, продовжуючи діяти відповідно до більш ранніх та значущих установок. Це може бути пов'язано як зі швидкістю або частотою змін соціальних інститутів, ідеологій, трактувань історії та суспільних процесів, так і зі значущістю таких змін або навіть їх різноспрямованістю і суперечливістю.

Для членів конкретної соціальної групи важливим є прагнення до досягнення позитивної соціальної ідентичності в рамках соціуму. Це досягається шляхом створення сприятливої оцінки групи оточуючими порівняно з іншими соціальними групами.

Формування ідентичності як результат когнітивного конструювання розглядається також у рамках теорії соціального конструктивізму. Людина самостійно, шляхом власного вибору конструює свою ідентичність із наявних конструктів, які вона наділяє певним смислом. У цьому контексті можливо говорити про «самовизначення» особистості. В основі конструювання ідентичності лежить розповідь про себе, про своє «Я» – наратив особистості. З точки зору Дж. Брунера, ідентичність розглядається як постійно реконструйована автобіографія, що має своїм результатом створення власного образу, в основі якого лежить «власна розповідь про життя та відбір людиною значущих моментів для власної історії» [3, с. 66]. Таким чином, приділяється значна увага формуванню ідентичності самою особистістю.

Ці ідеї багато в чому перегукуються з ідеями, викладеними в працях Е. Фромма. У праці «Втеча від свободи» [6, с. 26] він проводить діалектичний аналіз взаємних зв'язків загального та індивідуального в проявах природи людини. На основі цього він аналізує роль механізму деперсоналізації у формуванні та підтримці тоталітарних соціальних систем. Формування явища соціальної ідентичності пов'язується ним із потребою у встановленні стосунків із навколишнім середовищем, а також із потребою уникати самотності як «однієї з провідних людських потреб, що становить саму сутність людського буття» [6, с. 26]. Це може бути досягнуто через здійснення самоідентифікації з певними конструктами: ідеями, цінностями і стандартами.

Таким чином, на основі інтерперсональних та інтраперсональних явищ здійснюється процес створення індивідом Я-концепції як системи репрезентацій людини про різні боки власного Я, яка рефлексується особистістю в контексті прямої свого жит-

тевого шляху. Я-концепція є стійкою і динамічною конструкцією, зафіксованою у вербальних формулюваннях. Ця система є підсумком рефлексії й оцінки людиною себе через окремі Я-образи, що мають репрезентації у зовнішньому світі.

Однією з важливих характеристик здорової ідентичності можна вважати цілісність. Дійсно, якщо людина уявляється собі одним, а для оточуючих вона стає іншим, і це для нього помітно й осознається, то такий особистісний розкол буде викликати напругу і тривогу. Відбувається формування сплутаної ідентичності [8, с. 350].

Іншими словами, будь-який поділ ідентичності на дві і більше субідентичності веде тією чи іншою мірою до дифузності, дисоціації та деперсоналізації: людина втрачає розуміння тих рис, які формують його самість і внутрішні об'єкти. Втрачається можливість їх диференціювання. Про це говорив Фромм, коли описував формування помилкової ідентичності під впливом масової культури. Виникає протиріччя між бажаним Я і реальним Я, через що посилюється дискомфорт під час взаємодії з оточуючими. Це також перегукується з парадоксальною теорією змін Ф. Перлза [12, с. 31]. Він стверджував, що особистісні зміни можуть відбуватися тільки тоді, коли людина втілює в розвитку свою самість, а не тоді, коли людина намагається стати тим, ким вона не є.

Це ставить перед психологічною наукою питання: як можна відокремити помилкову ідентичність від істинної? На нашу думку, демаркаційна лінія між цими двома поняттями може бути позначена через відповідність особистісних якостей людини Я-концепції, яку вона для себе створює. Сплутана ідентичність не передбачає наявності у людини особистісних якостей, що забезпечують функціонування даного образу, тоді як функціональна ідентичність конгруентна як у зовнішніх, так і у внутрішніх проявах.

На основі цього ми пропонуємо спосіб об'єктивізувати ідентичність, а саме через її зовнішні прояви – через дії індивіда, які він здійснює. Це включає у себе використовувані стратегії мислення, практичне втілення світогляду, характерні мовні патерни й інші прояви, в яких знаходить своє відображення ідентифікація. Але якщо людина щось робить, думає про себе в певному ключі і уявляє себе певним чином, то суб'єктивно вона такою й є. Багато авторів, як було показано вище, поділяють ідентичність на персональну та соціальну. Але, на нашу думку, не може бути окремих ідентичностей для себе і для оточуючих. Визначальним є те, що думає про себе людина і як вона себе проявляє.

Практичне використання цього підходу передбачає дві основні складності. Перша складність полягає у тому, що через зовнішні мотиватори людина думає про себе певним чином, а проявляє себе суттєво інакше. Наприклад, людина ідентифікується з будь-якою соціальною групою, яка говорить однією мовою, тоді як сама спочатку належить до іншого мовного середовища і культурально, і семантично. Але під впливом групи починає представляти оточуючим себе в іншому ключі, знаходить у собі ту мовну ідентичність, якої в неї немає або поки що немає. І тут ми можемо говорити про сплутану ідентичність, про яку говорив Фромм. Проте з часом ідентичність теж може змінюватися без зв'язку з одним мовним середовищем і за істотного зв'язку з іншим. Рідна мова може збіднюватися, а набута, навпаки, розвиватися в якісному сенсі. У процесі соціалізації відбувається ідентифікація з новою культурою. Ми припускаємо, що зміни ідентичності залежать від таких чинників:

1. Адаптивності індивіда. Наскільки він може підлаштовуватися до умов, що змінюються.
2. Відношення індивіда до нових умов.
3. Отримання психологічної підтримки і схвалення в новому для нього середовищі.
4. Відкидання свого попереднього досвіду або сприйняття нового як його природного розвитку.

Іншими словами, сплутана ідентичність із часом може ставати справжньою. «...be careful of what you do 'cause the lie becomes the truth» – ця цитата з Billy Jean відображає реальність ліричного героя пісні Майкла Джексона. І якщо згадати самого автора, то Джексон намагався прийняти нову расову ідентичність шляхом заперечення попередньої. По суті, розігрувався антисценарій, що призвело до дифузності ідентичності.

Друга складність даного підходу полягає у знаходженні робочого пояснення для того, що відбувається в тому в разі, якщо думки людини про себе і думки про неї навколишніх не збігаються. При цьому, на нашу думку, можливі два варіанти розвитку подій: людина або намагається адаптуватися до реальності, яка дає йому зворотний зв'язок, відрізняється від його уявлень про себе, або їх ігнорує, або чинить опір їм. Для людини є важливою відповідь на питання: «Хто я?». А для суспільства не так важлива відповідь на питання, ким є ця людина, скільки відповідь на питання, наскільки ця людина слідує тим чи іншим суспільним нормам.

Але для відповідності будь-яким нормам необхідна і важлива мотивація для таких обстежень. Прагнення до соціалізації, потреба в значних близьких цілком достатні для високого рівня готовності до особистісних змін. Однак швидкість зміни вже сформованої ідентичності практично ніколи не відповідає потребам у таких змінах. Людина може хотіти змінитися якомога швидше, але не може це зробити миттєво. Здорово сформована ідентичність – структура цілком стійка, і однією з її невід'ємних властивостей є тотожність самій собі протягом досить тривалого часу. Важливими і навіть визначальними для оцінки стійкості й тотожності ідентичності є те, наскільки людина відчуває себе, своє Я цілісним, наскільки відчуває себе собою. На нашу думку, дана цілісність є неможливою без стійких соціальних контактів і задовільних міжособистісних взаємодій. Іншими словами, для стійкості і тотожності важливо, щоб в ідентичності було укладено діалектичний взаємозв'язок між індивідуумом і суспільством. Таким чином, ідентичність виконує одночасно дві функції: з одного боку, підтримує цілісність Я і його тотожність самому собі, з іншого – функцію взаємозв'язку із соціумом.

Висновки. Питання формування та функціонування ідентичності є одними з наріжних у психологічній науці як через особливості самого об'єкта дослідження, так і з причин, пов'язаних із розвитком конкретних наукових шкіл. Основи розроблення цих питань були закладені в індивідуалістичній перспективі (зокрема, психоаналізом). Були описані схеми розвитку ідентичності на основі актуальних потреб індивіда, які здійснюються за допомогою механізмів ідентифікації. Однак ця група теорій часто пропускала подальшу взаємодію ідентичності людини з оточуючими її соціальними групами.

Цей аспект розвитку ідентичності було розглянуто з боку соціальної психології, яка припустила, що, крім персональної ідентичності, у людини є й соціальна, яка формується на основі входження індивіда в різні групи. Однак такий поділ ідентичності на зовнішню і внутрішню частини призводить до того, що під час аналізу особистості можуть створюватися картини, які не дають цілісного уявлення про суб'єкт ідентичності.

У світлі цього нами пропонується спосіб об'єктивізувати ідентичність через її зовнішні прояви (через дії, які здійснює індивід). Цей підхід передбачає аналіз ідентичності на основі зовнішніх проявів внутрішніх якостей і Я-концепцію, постульовану індивідом, що допомагає відокремити справжню ідентичність від сплутаної.

Список використаної літератури

1. Андреева Г.М., Богомолова Н.Н., Петровская Л.А. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы : учебное пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2002. 287 с.
2. Лакан Ж. Изнанка психоанализа. Москва : Логос, 2008. С. 272.

3. Смокова Л., Коваленко В. Групповая идентичность как динамическая структура личности: трансформация и кризис. ДИОГЕН. 2018. Т. 26. Бр. 1. С. 66.
4. Фрейд З. Почему война? Москва : Прогресс, 1992. С. 258.
5. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я». Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2013. 192 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы. Москва : Прогресс, 1989. С. 26.
7. Фромм Э. Здоровое общество. Москва : АСТ, 1996. 258 с.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : Прогресс, 1996. 350 с.
9. Appignanesi Richard Introducing Melanie Klein (Cambridge 2006) p. 136.
10. Huitt W. Self and self-views. Educational Psychology Interactive. Valdosta, GA : Valdosta State University, 2011.
11. Lacan Jacques Ecrits: A Selectiona. London, 1997. P. 4.
12. Miller Jacques-Alain «Microscopia», in Jacques Lacan, Television. London, 1990. P. XXXI.
13. Miller Jacques-Alain The Seminar of Jacques Lacan: Book II. Cambridge, 1988. P. 54, 241.
14. Turner J., Giles H. The experimental social psychology of intergroup behaviour. Intergroup Behaviour. Oxford, 1981. P. 66–101.

ANALYSIS OF IDENTITY FROM THE POINTS OF VIEW OF INDIVIDUALISTIC AND SOCIAL PSYCHOLOGY

Mykhailo Zhylin

*Odessa National Maritime University,
34, Mechnikova Str., Odessa, Ukraine, 65029
e-mail: zhylin.mykhailo@gmail.com*

The article is aimed at disclosing the problem formation and development of identity in the scientific paradigms of individualistic and social psychology. The specifications of phenomenon of identity is described in the theoretical chosen systems. Author's reflections on the objectification of identity in its true and confused variant is given on the basis of the theoretical analysis.

The existence of a large number of concepts of identity is a fundamental part of modern psychological theory. The study of this phenomenon is linked to the development of various schools of thought. This leads to a large number of identity concepts, which provide for different schemas and mechanisms for its formation. On one hand this can give different insights on the topic, on the other hand this terminological confusion can be the cause of the crisis of psychology as a science.

Based on the analysis of scientific literature devoted to the study of the processes of identity formation and development, it can be concluded that the main contribution to the study of these issues was made within the framework of individualistic psychology and social psychology. It is generally accepted that the phenomenon of identity is one of the most significant in the functioning of the individual, both individually and socially.

The foundations of scientific development of the concept of identity was started by the psychologists of psychoanalytical field. The main theories of this group used basic needs of humans as the source of identity which is viewed as a defense mechanism that serves to protect against the social pressure. However, this group of theories often missed the further interaction of a person's identity with the surrounding social groups.

This aspect of identity development was described by social psychology. They suggested that in addition to personal identity, a person develops a social one, which is formed on the basis of the individual's entry into different groups. However, this division of identity into the outer and inner part leads to the fact that in the analysis of personality can create pictures that do not give a holistic view of the subject of identity.

In this light, we propose a way to objectify identity through its external manifestations (through actions performed by the individual). This approach involves the analysis of identity on the basis of external manifestations of intrinsic qualities and the self-conception postulated by the individual, which helps to separate the true identity from the entangled.

Key words: identity, social identity, individualistic psychology, psychoanalysis, social psychology.